

ПИТАЊЕ 36

1. Појам трговачког капитала

1.1. Трговачки капитал

Капитал може бити пласиран у *сферу производње* (индустријски капитал) или у *сферу промета* (трговачки, зајмовни или банкарски капитал). Капитал пласиран у било којој области обезбеђује свом власнику одговарајући *профит*, који присваја на различите начине, али му је извор увек исти – *вишак вредности* кога ствара најамна радна снага у области производње. У претходној анализи углавном је разматрана расподела националног дохотка између двеју основних класа у капитализму (радничке и капиталистичке класе). Капиталисти су третирани као целина. Међутим, развојем друштвене поделе рада капитали се пласирају у различите области привреде, па се и профити које присвајају капиталисти расподељују на различите врсте доходака од капитала. Наиме, *профит се јавља у различитим облицима* – профит индустријског капитала, профит трговачког капитала, камата, дивиденда, предузимачка добит и земљишна рента. Дакле, независно од тога у којој сфери се пласира капитал, ***мотив капиталисте*** је увек исти – *оплодња капитала и присвајање вишка вредности у облику профита*.

Анализа обрта капитала је показала да се процес репродукције састоји од сфере *производње* и сфере *промета*. Произведене робе и услуге нужно одлазе у промет у циљу реализације. У почетном периоду развоја робне производње сам произвођач је обављао и производњу и продају робе. На вишем степену развоја продубљује се подела рада и постаје целисходно и економски оправдано да се једни привредни субјекти (робни произвођачи) баве само *производњом*, а други само *прометом*. У сваком моменту један део капитала се налази у сфери производње, а други у сфери промета. Тако се *промет* издваја као засебна делатност. Формирају се посебни «осамостаљени» делови производног капитала. Као облик поделе рада то доноси уштеде и повећава продуктивност рада.

Промет представља *привредну делатност која се бави реализацијом робе и услуга. Трговински или прометни капитал* се јавља као *део укупног капитала помоћу којег се врши реализација и набавка робе, без чега нема нормалне и континуиране репродукције*. То је капитал који функционише у прометној области. Често се промет изједначава са трговином, што није сасвим исправно. Промет је шири појам, јер се прометом баве и сами произвођачи и организовани потрошачи. У том смислу, промет робе се дели на *непосредни* (директни) и *посредни* (индиректни). *Непосредним прометом* се баве сами произвођачи, тј. производна предузећа. *Посредним прометом* се баве трговачка предузећа, тј. трговина. С обзиром да се највећи део робе пласира посредством трговине, то се трговина издваја у засебну, посредничку делатност у процесу репродукције. Она посредује у размени између *производње*, као почетне и *потрошње*, као завршне фазе друштвене репродукције. Са просторним и временским удаљавањем производње и потрошње, посредничка функција трговине постаје све неопходнија. Посредовање трговине погодује произвођачу, јер му олакшава реализацију робе, али и потрошачу, јер му омогућава потпуније задовољење потреба.

Као посебна привредна делатност, трговина има задатак да својим посредовањем у промету организује редовну размену између произвођача. Захваљујући трговини произвођачи лакше долазе до купаца и покривају веће тржиште, а купци су у стању да у трговинама нађу производе који су произведени веома далеко. Трговина треба да обезбеди ***понуду робе*** у количинама и асортиману које тржиште тражи, у време када се роба тражи,

по ценама и другим условима које су купци спремни да прихвате. Продајом робе врши се друштвено-економско признање да је утрошени рад у производњи и промету друштвено користан, чиме се роба потврђује као вредност и употребна вредност. Тек када се роба реализује на тржишту, процес обрта капитала је потпуно завршен. При том трговина обавља *три* основне функције – *интреперсоналну* (повезује учеснике у робном промету), *интерлокалну* (повезује места понуде и тражње) и *интертемпоралну* (обезбеђује временски континуитет производње и потрошње).

У сфери промета капитал се налази у *робном* или у *новчаном* облику, са циљем да се изврши трансформација робног у новчани капитал. За обављање ове трансформације постоје *две* могућности.

Прва, непосредни промет када сваки индустријалац у сопственој режији врши продају, да отвара сопствену продајну мрежу. Тада исти капитал циркулише кроз различите фазе репродукције (производњу и промет). У савременим условима овај облик промета није правило, мада и данас постоје производна предузећа која се сама баве реализацијом роба које производе, имају сопствене продавнице у којима реализују произведену робу (фабрике обуће, намештаја и сл.).

Друга, посредни промет врши се издвајањем посебног капитала у сфери промета који се бави искључиво реализацијом робе. Специјализована трговинска предузећа се баве реализацијом роба које су произвела нека друга производна предузећа. Највећи део промета у савременим условима се одвија на овај начин.

Показало се друштвено оправдано и економски рационално да се капитал специјализује само у једној од тих сфера – у производној или прометној. Тиме се врши специјализација капиталиста у одређеној сфери репродукције, тако да се обавља брже, ефикасније и са мањом сумом капитала. Тако се промет издвојио у посебну економску делатност, а поједини чланови друштва су се почели бавити само прометом, оснивајући предузећа која се баве само активностима набавке и продаје роба. Тај капитал функционише као трговачки капитал. Управо, **трговачки капитал** је осамостаљени робни капитал индустријског (производног) капиталисте, тј. *осамостаљени део индустријског капитала*. «Трговачки капитал, другим речима, није друго до капитал који функционише у прометној области. Прометни процес јесте једна од фаза целокупног процеса репродукције»¹.

Осамостаљивање трговачког капитала има значајне предности за привреду као целину, али и за сваку појединачну врсту капитала. Основне предности функционисања трговачког капитала, као осамостаљеног дела индустријског капитала су:

1. *Скраћује се време промета* – јер се капиталиста-трговац специјализује за једну сферу репродукције – бави се анализом понуде и тражње, ускладиштењем робе, изградњом продавница и сл. Стога се промет обавља за краће време него што би то учинио капиталиста-индустријалац ако би се бавио и производњом и прометом робе.
2. *Скраћује се време обрта капитала* - капиталиста-индустријалац реализује робу продајом трговцу и може наставити са производњом, чиме се скраћује и време производње и време промета, а повећава број обрта капитала и маса произведеног вишка вредности, а тиме и профитна стопа.

¹ «Пошто трговачки капитал није апсолутно ништа друго до осамостаљени облик једног дела индустријског капитала који функционише у прометном процесу»... *Kapital III, str. 245.*

3. *Мањи трошкови промета* – због специјализације трговаца за прометну сферу купопродаја се обавља за краће време и уз мање прометне трошкове. Смањење трошкова промета повећава профитабилност капитала у целој привреди и доводи до повећања профитне стопе и смањивања продајних цена, од чега економску корист имају и потрошачи.
4. *Мања маса капитала у сфери промета* – односно, потребна је мања сума капитала у области промета него што би била када би сваки индустријалац вршио продају самостално. То значи да део капитала који би био ангажован у сфери промета као непроизводни, може бити ангаживан у сфери производње и тиме повећати производни капитал. Тиме се повећава и маса произведеног вишка вредности, па и профитна стопа.
5. *Реализација роба више различитих произвођача* – омогућује истовремену реализацију роба произведених у истој или у различитим гранама производње. То омогућује непоклапање циклуса производње и промета, али и њихов континуитет. Обрт трговачког капитала није идентичан са обртом индустријског капитала. «Што се трговачки капитал брже обрће, то је мањи, што се спорије обрће, то је већи онај део целокупног новчаног капитала који фигурише као трговачки капитал»². Брзина обрта трговачког капитала зависи од *брзине обнављања процеса производње и брзине потрошње*.

Дакле, осамостаљивање трговачког капитала повећава ефикасност привреде и доприноси убрзанијем развоју производних снага. Пошто се специјализује у области промета, трговачки капитал смањује време промета и трошкове реализације робе, као и масу капитала у промету, што повећава масу капитала ангажованог у производњи, где се једино ствара вишак вредности. Све то доприноси *повећању опште просечне профитне стопе*.

Први робни и новчани облици трговачког капитала појавили су се на почетку робовласништва, у време треће велике друштвене поделе рада. Све до капиталистичког начина производње трговачки капитал је егзистирао и увећавао се независно од процеса производње, а стицао је и кроз разне видове некономског богаћења: продајом дефицитарних производа по ценама већим од вредности, експлоатацијом колонијалног богатства, пљачком конвоја и бродских товара, зеленашењем и сл. У току XIV, XV и XVI века зараде трговаца биле су огромне. У време распадања феудализма и настајања капиталистичког начина производње, трговачки капитал је одиграо кључну улогу у покретању мануфактуре, а касније и индустријске производње. Први капиталисти су се и регрутовали најчешће из редова трговаца. Међутим, у оквиру капиталистичког начина производње, трговачки капитал егзистира и увећава се искључиво и управо захваљујући томе што је *осамостаљени део индустријског капитала*.

Да би неко уложио свој капитал у трговину, потребно је да остварује профит. Улагање капитала у трговину мотивисано је истим циљем као и улагање капитала у индустрију – тежњом за присвајањем профита. Поред тога, у погледу висине профита који присваја трговачки капитал не може бити другачијих критеријума од оних који важе за индустријски капитал. Да би трговачки капитал могао самостално егзистирати неопходно је да делује под истим условима као и индустријски капитал, тј. да реализује профит према *општој просечној профитној стопи*.

² Isto, str. 226.

1.2. Трговачки профит

Познато је да се вишак вредности *ствара* само у производњи. Трговачки капитал функционише само у области промета, а у промету се не стварају ни вредност ни вишак вредности, већ се само врши *реализација* произведене вредности и вишка вредности. Поставља се логично питање: *откуд потиче профит трговачког капитала?*

Трговачки капитал обавља *промет* који је саставни део процеса репродукције. Пошто обавља ту фазу, као што индустријски капитал обавља фазу производње, то трговачки капитал очекује профит сразмеран величини ангаживаног капитала у фази промета. Економски механизам преко кога се обезбеђује учешће трговачког капитала у расподели профита није идентичан с механизмом који расподељује профит на индустријске капитале.

Код индустријских капитала расподела профита се остварује преко механизма тржишних цена – када се тржишне цене поклапају са ценом производње, капитали грана просвајају профит сразмеран својим величинама. Међутим, функција трговачког капитала се своди на *услугу*, за коју добија *део профита од произвођача*. Односно укупан профит се *расподељује на индустријски и трговински капитал*, по принципу једнак профит на једнак капитал. Уколико то не би остваривао, капиталиста-трговац се не би бавио овом сфером репродукције. А пошто је ова фаза нужна, онда и овај део капитала мора доносити профит сразмеран својој величини, као и у индустрији. Уколико би трговачки капитал доносио мањи профит од индустријског капитала, тада би се један део трговачког капитала преселио у индустрију, и обрнуто. Тиме се у промету задржава само нужан део друштвеног капитала, али се врши и распоред капитала и рада на различите области и гране производње, али и промета (као производни и трговачки капитал). Све ово говори да постоје објективне економске силе које условљавају да се у трговини задржава само онај обим капитала који је неопходан да се фаза промета обави на најрационалнији начин.

Дакле, процесом селења капитала из индустрије у трговину и обрнуто, врши се процес формирања просечне профитне стопе. То се може илустровати на упрошћеном примеру:

Претпоставимо да је индустријски капитал 7.000, да је његов органски састав $6c:1v$ и да је стопа вишка вредности $m'=100\%$. Тада је:

- индустријски капитал K_1 7.000: $6.000c+1.000v+1.000m=8.000$

- профитна стопа би била: $pf=(1.000/7.000) \cdot 100=14,39\%$.

Претпоставимо да је трговачки капитал 1.000 и да се његовим обртом може реализовати сва роба индустријалаца, чија је вредност 8.000. Пошто је трговина непроизводна делатност, профит трговачког капитала може потицати само из вишка вредности створеног у производњи. Када не би било засебног трговачког капитала индустријалац би морао део свог капитала ангажовати у сфери промета, па би при обрачуну профитне стопе добијени вишак вредности морао делити, не само са капиталом ангажованим у сфери производње, већ и са капиталом ангажованим у сфери промета. Стога, се *обрачун опште просечне профитне стопе мора вршити тако да обухвата и индустријски и трговачки капитал*. Трговачки капитал обавља прометну функцију процеса репродукције и по том основу стиче право на присвајање масе профита сразмерно величини ангажованог капитала. Дакле, *општа просечна профитна стопа* изражава се као однос *вишка вредности* према *целокупно ангажованом капиталу* у процесу репродукције – *индустријском и трговачком*:

$$ppf = \frac{M}{K_i + K_t} \cdot 100.$$

У наведеном примеру *општа просечна профитна стопа* је: $ppf = (1.000/8.000) \cdot 100 = 12,5\%$.

Значи, произведени вишак вредности се расподељује на просечан профит индустријског и трговачког капитала. Пошто трговац купује робу од индустријалца ради њене дефинитивне реализације (продаје крајњем кориснику), то он купује робу по *нижој цени* од цене производње, да би њеном продајом по цени производње остварио просечан профит. Односно, *трговачки профит представља разлику између набавне и продајне цене трговачког капитала*. Структура продајне цене је:

трошкови производње (цена коштања)	7.000
просечан профит индустријалца (12,5% на капитал од 7.000)	875
продајна цена индустријалца – набавна цена трговца	7.875
просечан профит на трговачки капитал (12,5% на капитал од 1.000)	125
продајна цена трговца (цена производње)	8.000

Тако се продајом робе *по цени производње* обезбеђује присвајање просечног профита и у индустрији и трговини. По својој суштини, трговачки профит представља део укупног произведеног вишка вредности, који отпада на трговачки капитал који обавља сферу промета у процесу репродукције. При том, цена производње у индустрији (7.875) представља *набавну* цену трговца. При формирању продајне цене трговац зарачунава просечан профит на свој предујмљени капитал (125), кога додаје набавној цени. Продајом робе по тако добијеној цени (од 8.000) трговац ће повратити капитал предујмљен у куповину робе и обезбедити просечан профит.

Део вишка вредности, који је створен у индустријској производњи и који присваја трговачки капиталиста, назива се *трговачки профит*. *Трговачки профит је принос на део друштвеног капитала пласираног у прометној сфери*. То је *чиста добит капиталисте-трговца*, односно *пронос на трговачки капитал*. Дакле, *трговачки профит потиче из вишка вредности створеног у производњи, а реализује се на тај начин што трговац купује робу испод вредности, за износ његовог просечног профита, а продаје је по вредности*. *Трговачки профит* је део укупног вишка вредности, присвојен на онај капитал који самостално обавља прометну функцију процеса репродукције.

На бази наведеног примера, могло би се закључити да трговачки капитал *смањује просечну профитну стопу*. Међутим, да постоји само индустријски капитал, тада би сам тај капитал обављао и фазу промета. За обављање те функције требала би већа сума капитала од садашњег трговачког, и дужи временски период, па би просечна профитна стопа била нижа³.

Маркс указује да трговачки капитал «уколико доприноси скраћењу прометног периода, он може посредно помоћи да се увећа вишак вредности који производи индустријски капиталиста. Уколико помаже да се тржиште прошири и омогућују поделу рада међу капиталистима, дакле, оспособљава капитал да ради у већем размеру, његова функција унапређује производност индустријског капитала и његову акумулацију. Уколико се за

³ «Ukoliko trgovački kapital ostane u granicama u kojima je potreban, razlika je samo ta, što se ovom podelom funkcija kapitala upotrebljava manje vremena isključivo na prometni proces, te stoga predumljuje manje dodatnog kapitala, i što je gubitak u celokupnom profitu, koji se pokazuje u vidu trgovačkog profita, manji nego što bi inače bio». *Kapital III*, str.228.

област промета везује мањи део капитала као новчани капитал, увећава се онај део капитала који се директно примењује у производњи»⁴.

У сфери промета се не ствара ни вредност ни вишак вредности, али се индиректно може допринети увећању производње вишка вредности индустријског капитала, тако што се *скраћује време промета и смањује маса ангажованог капитала у промету*, а тиме истовремено доприноси повећању индустријског капитала који ствара вишак вредности. Све то омогућава *пораст просечне профитне стопе*, што је у интересу сваке посебне врсте капитала, али и друштвеног капитала у целини.

1.3. Трошкови промета и њихова надокнада

Трговачки капитал обавља промет роба и при том врши метаморфозе робне вредности, што се може представити обрасцем $N - R - N'$. Претпоставили смо да се трговачки капитал од 1.000 у целости улаже у куповину роба од индустријалаца. Продајом ових роба овај капитал се враћа свом власнику увећан за трговачки профит. Поред овог капитала, трговац мора имати још један део капитала који ће бити ангажован у продајној мрежи (магацини, трговачке радње, силоси за складиштење робе, хладњаче, транспортна средства и сл.) и за плаћање особља које ће обављати те послове. *Утрошак капитала* за наведене и сличне послове у сфери промета представља **трошкове промета**.

Трошкове промета је потребно класификовати, утврдити њихов економски карактер и објаснити начин њиховог надокнађивања. Према врсти и карактеру трошења капитала у сфери промета, ови трошкови су:

1. Хетерогени трошкови промета – производни трошкови;
2. Чисти трошкови промета – непроизводни трошкови.

Хетерогени трошкови промета (производни трошкови) су транспортни трошкови и трошкови чувања робних резерви.

Транспортни трошкови – су повезани са преношењем робе од места производње до места потрошње, односно допремање робе на тржиште. Најчешће, место производње је удаљено од места потрошње, па се роба мора допремити на тржиште. Тако се трошкови транспорта јављају као продужење процеса производње. Превоз робе захтева одређени утрошак капитала и рада (паковање, утовар, истовар, превоз и сл.), чиме се повећава вредност робе, јер се употребна вредност остварује само у потрошњи, па ови трошкови имају *производни* карактер⁵. Транспортни трошкови нису везани за мењање облика вредности, већ су нужни у натуралној производњи и зато производни.

⁴ Исто, стр. 229.

⁵ «Масе производа не повећавају се својим transportом. Ни промена њихових природних својстава, коју transport eventualno prouzroči, nije osim nekih izuzetaka, neki nameravani korisni učinak, već neizbežno зло. Али, употребна вредност ствари остварује се једино у њиховој потрошњи, а њихова потрошња може ушнити потребним њихово премештање, dakle, dodatni proces proizvodnje transportne industrije. Dakle, производни капитал који је у њој пласиран додаје вредност транспортних средстава, delom dodavanjem вредности транспортним радом. Овај последњи dodatak вредности дели се, као код сваке капиталистичке производње, на naknadu najamnine i višak вредности. У сваком процесу производње игра велику улогу премештање предмета рада, а тако и средстава за рад и радне снаге која су за ово премештање потребна – npr. pamuk koji prelazi s grebena u salu за pređenje, ugalj koji se iz okna diže на površinu. Прелажење готовог производа с једног самосталног места производње на друго, просторно од њега удаљено, показује исту појаву, само у већем размеру. На transport производа с једног места производње на друго nadovezuje се још и transport готових производа из области производње у област потрошње. Производ је готов за потрошњу кад заврши ово кретање». *Kapital*, стр 107-108.

Трошкови чувања робних резерви - да би се обезбедило континуирано одвијање процеса производње, морају постојати одређене резерве средстава за производњу и средстава за потрошњу. На пример, у пољопривреди се производи једном у току године, а производи се морају користити током целе године. Чување робних резерви изискује зграде, магацине, стоваришта, као и радну снагу која ће обављати послове чувања. Формирање робних резерви у трговини обезбеђује сталност и континуитет прометног процеса. Уколико су резерве друштвено коцентрисаније утолико су трошкови њиховог чувања релативно мањи.

Трошкови чувања робних резерви нису везани за мењање облика вредности, већ за одржавање употребне вредности, да би у нормалном стању дошла до потрошача, али се одржава и вредност саме робе, јер без употребне вредности нема ни вредности⁶. Тако се одржава само материјално добро као роба, па се у томе и састоји *производни карактер* ових трошкова. У том смислу, ови трошкови представљају неку врсту наставка процеса производње, јер производ постаје прави производ тек када дође до потрошача. Због тога су ови трошкови по својој природи *производни*, али не увек. Када робне резерве нису последица обезбеђивања непрекидности продаје, већ немогућности продаје робе или повлачења робе из продаје из шпекулативних разлога (очекивање виших цена), чување таквих резерви представља *непроизводни трошак*.

Трошкови транспорта и трошкови чувања робе *производни* су само до одређених тзв. *нормалних граница*, док представљају *неопходан* утрошак капитала за транспорт робе до тржишта и за чување нормалних резерви. Утрошак капитала преко ове границе најчешће се дешава из шпекулативних разлога (транспорт на коњукурна тржишта, стварање вештачких несташица, чекање више цене и сл.) и не представља производне трошкове промета. Ови трошкови не увећавају вредност робе, већ представљају одбитак вредности и *падају на терет трговачког профита*.

Производни трошкови промета имају исти карактер као и трошкови производње индустријског капиталисте, тј. они улазе у вредност робе и за овај износ повећавају величину вредности робе. *Надокнађују се из реализоване робне вредности* након реализације робе, као и производни трошкови у индустрији.

Чисти трошкови промета (непроизводни трошкови) су условљени самом метаморфозом робе у новац и новца у робу. То су *трошкови око купопродаје роба* (трошкови радне снаге, трошкови опреме продавница, трошкови самих продавница), *трошкови књиговодствене евиденције и контроле* и *трошкови издавања и функционисања новца*. То су трошкови трговине у класичном смислу речи.

Трошкови око купопродаје роба постоје у трговини, као посебној делатности, али и у оквиру индустријских предузећа (њихов комерцијални сектор). Затим, кружно креање трговачког капитала, као и кружно кретање индустријског капитала потребно је књиговодствено пратити, јер се без тога не би могла водити пословна политика. Ови трошкови су потпуно *непроизводни*. Такође, новац служи као прометно средство, а трошкови око његовог издавања су такође *непроизводни*. Они представљају део друштвеног богатства који се мора жртвовати прометном процесу. Стога, ове трошкове сноси цело друштво. У *непроизводне трошкове промета* спадају и *трошкови рекламе*, јер

⁶ «Ovde se vrednost robe samo konzervira, odnosno uvećava jer se upotrebna vrednost, sam proizvod, stavlja pod određene materijalne uslove koji staju utroška kapitala i što se podvrgava operacijama u kojima dodatni rad utiče na upotrebne vrednosti». *Kapital III*, str. 98-99.

су непосредно повезани с променом облика вредности. Могу се сврстати у трошкове око купопродаје роба.

Непроизводни карактер чистих трошкова промета указује да укупан трговачки капитал укључује:

- део који служи за набавку робе (обртни капитал), који се не троши, већ се реализацијом робе враћа за поновну куповину;
- део за организовање трговачког предузећа (материјални издаци и трошак радне снаге), који се троше у виду чистих трошкова промета. Ови трошкови су непроизводног карактера, не повећавају вредност робе, да би на тај начин били надокнађени. Отуд потреба да се објасни извор и начин њиховог надокнађивања.

Непроизводни трошкова промета су у целини издатак и део трговачког капитала, не увећавају вредност робе и не могу се надокнадити на исти начин као производни трошкови.

Ови трошкови су нужан, друштвено оправдан и саставни део процеса репродукције у целини. Због тога ове трошкове не може сносити само трговачки капитал. Они представљају «одбитак од укупног приноса», тј. губитак за целу капиталистичку привреду и морају подједнако падати на терет укупног друштвеног капитала.

Друштвено потребни - непроизводни трошкова промета надокнађују се из вишка вредности који се ствара у производњи. То значи да се од укупно произведене масе вишка вредности одузму чисти трошкова промета, а преостали део вишка вредности, односно профита расподељује се на све облике капитала.

Када не би постојао посебан трговачки капитал, ове трошкове би морали сносити индустријалци, али би они били знатно већи. Отуда индустријалци кроз продајну цену морају трговцима надокнадити *просечне непроизводне прометне трошкове* из целокупног профита, пре његове расподеле на поједине облике капитала.

Дакле, проблем надокнаде чистих трошкова промета решава се преко начина формирања просечне профитне стопе. *Врши се тако што се од укупне масе вишка вредности одузму чисти трошкова промета (као надокнада објективно условљеног губитка), па се преостали део ставља у однос са укупно ангажованим индустријским и трговачким капиталом. Образац опште просечне профитне стопе гласи:*

$$ppf^* = \frac{M - \check{c}tp}{K_i + K_t} \cdot 100.$$

Пример: Поред претходно претпостављеног трговинског капитала од 1.000, за потребе чистих трошкова промета ангажован је капитал од 1.000, стопа његове «амортизације» је 10% (не утроши се одједном); трошкови радне снаге у трговини су 200. Значи чисти трошкова промета су 300, а просечна профитна стопа тада је:

$$ppf^* = \frac{M - \check{c}tp}{K_i + K_t} \cdot 100 = \frac{1.000 - 300}{7.000 + 2.200} \cdot 100 = 7,6\%.$$

Продајна цена индустријалца и трговца сада изгледа овако (занемарени су производни трошкова промета):

трошкови производње (цена коштања)	7.000
просечан профит индустријалца (7,6% на капитал од 7.000)	533
продајна цена индустријалца – набавна цена трговца	7.533
чисти трошкова промета	300
просечан профит на трговачки капитал (7,6% на капитал од 2.200)	167
продајна цена трговца (цена производње)	8.000

Продајна цена коју утврђује трговац једнака је цени производње (вредности робе) и обезбеђује надокнаду *чистих трошкова промета* и *профита трговачког капитала*. Евидентна је разлика између *продајне цена трговца* (8.000) и *продајна цена индустријалца – набавна цена трговца* (7.533). Ова разлика се назива **трговачки рабат**. Структуру трговачког рабата чине *чисти трошкови промета* и *профит трговачког капитала*. Сам трговачки рабат представља разлику продајне цене индустријалца и продајне цена трговца.

Може се, такође, закључити да постоје два нивоа цена:

- *тржишне цене на велико* – по којима трговачка предузећа купују робе од индустријалаца;
- *тржишне цене на мало* – по којима трговачка предузећа продају робе.

Присвајање профита у трговини (као и у индустрији) остварује се експлоатацијом најамних радника, који су у овој области запослени. «Као што радников неплаћени рад ствара капиталу непосредно вишак вредности, тако неплаћени рад трговинских најамних радника ствара трговинском капиталу изванредан удео у вишку вредности»⁷. Наиме, реализовање робе, као функцију трговинског капитала, обављају најамни радници. Својим радом управо указују на неопходност постојања трговинског капитала и основа су и разлог за присвајање трговинског профита. Рад најамних радника у трговини непроизводног је карактера и не ствара вишак вредности, али омогућују *присвајање дела вишка вредности*. У ствари, најамни радници у трговини обављају једну врсту услуге производном капиталу, на основу које обезбеђују трговачком капиталу присвајање дела профита. «Неплаћени рад трговинских помоћника, мада не ствара вишак вредности, ствара капиталисти присвајање вишка вредности, што је по свом резултату за тај капитал сасвим исто; за њега је он, дакле извор профита»⁸.

Међутим, коначна продаја робе није извршена када је од индустријалца откупи трговац. За индустријалца је роба реализована, али није са ширег становишта, јер роба није дошла до потрошача. Када настану тешкоће у продаји робе потрошачима, трговина успорава набавку од индустријалаца, који тек посредно могу да реагују на тешкоће у коначној продаји. При постојању самосталног трговачког капитала, пред избијање криза хиперпродукције, у прометним каналима наћи ће се више робе него што би било када би индустријалци на тешкоће у продаји могли непосредно реаговати. На тај начин трговачки капитал поопштрава јачину кризе.

Према ширини тржишта на коме делује, трговина се може поделити на *унутрашњу* и *спољну*. Унутрашња трговина посредује у промету робе у оквиру граница једне земље, а спољна трговина – у међународним размерама.

⁷ *Kapital III*, str. 241.

⁸ *Isto*, str. 241.

ПИТАЊЕ 37

1.4. Расподела профита између различитих трговинских грана и предузећа

Трговина, на одређени начин, довршава процес производње. Брзина обрта трговачког капитала битно зависи од карактера процеса производње и од брзине потрошње. Оба ова фактора условљавају различиту брзину обрта у појединим трговачким гранама. Односно, у разним гранама трговине брзина обрта капитала је различита, због различите брзине обнављања производње појединих врста робе, као и због различите брзине њихове потрошње (сезонски карактер производње у пољопривреди, трајна потрошна добра, животне намирнице, луксузна потрошња и сл.). Међутим, свака грана трговине треба да добије профит према *општој просечној профитној стопи*. Уколико то не би био случај, трговачки капитал би се селио из грана трговине где је профитна стопа мања у гране трговине где је профитна стопа већа. Ово селење би се вршило све док се профитна стопа не изједначи у свим гранама трговине. Треба напоменути да овде општа просечна профитна стопа долази до изражаја само као *тенденција*, због сметњи слободном селењу трговачког капитала.

Међутим, брзина обрта трговачког капитала разликује се и у истој грани трговине, тј. у различитим трговачким предузећима исте гране. То може зависити од развијености трговачке мреже појединог трговачког предузећа (положај продавнице, истраженост тржишта, квалитет услуга, асортиман и сл.). Брзина обрта трговачког капитала у поједином трговачком предузећу *утиче* на величину ангажованог трговачког капитала и на висину чистих трошкова промета. Односно, *спорији обрт* захтева *већу* суму ангажованог трговачког капитала и *веће* чисте трошкове промета по јединици реализоване робе, и обрнуто. Стога се намеће питање: *како брзина обрта трговачког капитала утиче на расподелу профита између различитих грана трговине, а како утиче на расподелу профита између трговачких предузећа у оквиру исте гране трговине?*

Претпоставимо две гране трговине у које је уложен капитал исте величине (по 3.600); број обрта капитала у гранама је различит – 2 и 5 обрта; при једном обрту се прода 60 комада робе; општа просечна профитна стопа је 10%. Укупан профит гране и профит по комаду производа може се представити табелом:

Грана	Капитал	n	ppf'	Број продатих комада по једном обрту	Укупно продато	Укупан профит	Профит по комаду
I	3.600	2	10%	60	120	360	3
II	3.600	5	10%	60	360	360	1,2

Брзина обрта трговачког капитала је *објективно различита* у различитим гранама трговине. Међутим, и овде мора бити обезбеђен основни принцип расподеле – на једнак капитал гране једнак профит. Различите брзине обрта трговачког капитала грана су *објективно дате*, а нису резултат субјективне способности трговаца одређених грана. Због тога закон просечног профита омогућује *исти укупан профит* на исти капитал гране (360). Уколико би у некој грани трговине профит био већи од просечног, то би био подстицај за досељавање капитала у ту грану и довело би до уједначавања профитних стопа између различитих грана у трговини.

Међутим, маса профита по јединици робе у појединој грани се разликује. И то *профит по комаду* је *већи* у гранама трговине где је брзина обрта *мања*, и обрнуто. Стога је и висина трговачког рабата различита у појединим гранама трговине.

Општи закључак, који из овог следи гласи: *различит број обрта трговинског капитала на нивоу грана трговине не утиче на укупан профит, а на профит по комаду утиче*

обрнуто сразмерно (већи број обрта – мањи профит по комаду). Стога је у разним гранама трговине стопа рабата за покриће просечног профита *обрнуто сразмерна* брзини обрта трговинског капитала гране.

Основни капиталистички принцип расподеле - на једнак капитал једнак профит, важи само за расподелу између грана. То, међутим, не важи за расподелу *између трговачких предузећа*. Зашто?

Различита брзина обрта трговинског капитала грана *објективно је условљена*. Међутим, услови пословања појединих трговачких предузећа (ефикасност, услови, начин продаје и сл.) *субјективне су природе*. Ови услови зависе од способности сваког трговца да има развијенију трговачку мрежу, да за исто време и са истом масом капитала реализује већу количину робе. Реч је о *субјективним способностима* сваког капиталисте-трговца. То значи да ће брзина обрта трговинског капитала различитих предузећа у једној грани утицати на величину профита који ћи присвојити поједина предузећа. Она предузећа која за исто време и са истим ангажованим капиталом продају *већу* количину робе, оствариће *већу* масу профита и *већу* профитну стопу, оствариваће *већи* профит од просечног – *екстрапрофит*.

Претпоставимо да у наведеној грани I постоје три предузећа (А, В, С). Њихови капитали су исте величине, али је различита брзина обрта капитала појединих трговинских предузећа. Потребно је, уз дате претпоставке, илустровати утицај на укупан профит и профит по комаду на нивоу појединих трговачких предузећа:

Предузеће	Капитал	n	Број продатих комада	Профит по комаду	Укупан профит
А	1.200	1	20	3	60
В	1.200	2	40	3	120
С	1.200	3	60	3	180
Грана	3.600	6:3=2	120		360

Број продатих комада по појединим предузећима израчунава се тако што се укупан број комада које реализује једна грана трговине подели са укупним бројем обрта капитала свих предузећа, па се тај количник помножи са брзином обрта капитала појединих трговинских предузећа. У наведеном примеру, то је: $120:6=20$, што се множи са бројем обрта од 1, 2 и 3. Профит по комаду израчунава се тако што се укупан профит који припада датој грани (360), према општој просечној профитној стопи, подели са укупно продатим бројем комада (120), односно $360:120=3$.

Може се заључити да на нивоу трговачких предузећа унутар гране, *различит број обрта трговачког капитала утиче на укупан профит управо сразмерно, а на профит по комаду не утиче*.

Предузеће В оствариваће просечан профит по стопи од 10% (маса профита коју присваја је 120, а капитал је 1.200). *Предузеће Ц* ће поред просечног профита остваривати и унутаргрански *екстрапрофит* од 60 јединица. Предузеће А има мањи број обрта капитала од просека у грани, па неће остварити ни просечан профит, већ профит мањи од просечног. Стога су трговинска предузећа заинтересована да убрзају обрт сопственог капитала, да продају већу количину робе, јер од тога зависи маса просвојеног профита. На овај начин се стимулира повећање продуктивности рада и брзине обрта у трговини. *Бржи обрт* омогућује да се оствари *већи профит* у односу на конкуренте код којих је обрт

спорији. Пораст брзине обрта појединих трговинских предузећа доводи до *пораста просечног броја обрта на нивоу гране трговине*.

Управо разлике у висини профитних стопа стимулишу предузећа да модернизују своју трговачку мрежу, уводе нове облике продаје, стално истражују жеље купаца и прилагођавају се њиховим потребама, што доводи до раста присвојених профита, али и диференцијације трговинских предузећа на она која су успешна и на она која не остварују довољну профитну стопу и која ће због тога, пре или касније, морати напустити дату грану трговине.

Тако се и у области трговине *екстрапрофит* јавља као стварни *покретачки мотив* за модернизацију трговачке мреже, што доводи до убрзања промета робе. То води смањењу времена обрта укупног капитала, смањењу масе ангажованог капитала у промету и смањењу чистих трошкова промета. То даље води смањењу *непроизводног* пласмана капитала, и повећању *производног* пласмана капитала и просечне профитне стопе.